

**Walterio Russello Meado paskaitos VU TSPMI:
amerikietiškas raktas į užsienio politikos sėkmę,
arba Kas bendro tarp George'o W. Busho jaunesniojo
ir Andrew Jacksono?**

„Atskleisiu jums Jungtinių Valstijų užsienio politikos sėkmės paslaptį. Tik ša! – niekam neišplepėkit!“ – tokiu tik amerikiečiams būdingu sensacingu pažadu savo paskaitų ciklą VU TSPMI bendruomenei kovo mėnesį pradėjo vienas žinomiausių JAV užsienio politikos ekspertų Walteris Russellas Meadas. Akademija neliko nuvilta: nespėję iš anksto užsiimti vietų VU TSPMI didžiojoje konferencijų salėje, trijų svečio paskaitų metu kantriai „sienas ramstė“ ne tik Instituto studentai, bet ir dėstytojai.

Vyresnysis Henrio A. Kissingerio mokslinis bendradarbis JAV užsienio reikalų taryboje (angl. – *Council of Foreign Relations*), Yale'o universiteto absolventas ir dėstytojas W. R. Meadas akademiame pasaulyje labiausiai išgarsėjo 2001 m. išleidęs knygą „Išskirtinė apvaizda: Amerikos užsienio politika ir kaip ji pakeitė pasaulį“ (W. R. Mead, *Special Providence: American Foreign Policy and How It Changed the World*. New York: Routledge, 2001). Ypač palankiai įvertinta kolegų ir kritikų, ši knyga ir jos vertimai į užsienio kalbas sulaukė ne vieno apdovanojimo, tarp jų – prestižinė Lionelio Gelberio premija už geriausią tarptautinių santykių srities knygą anglų kalba. Walterio Russello Meado straipsniai ir analitinės apžvalgos užsienio politikos tematika nuolat pasirodo įtakingiausiuose

JAV dienraščiuose *New York Times*, *Wall Street Journal*, *International Herald Tribune*, *Washington Post*, *Financial Times*, *Los Angeles Times*, *Foreign Affairs*, *New Yorker* ir kituose.

Sausakimšoje VU TSPMI didžiojoje konferencijų salėje pradėdamas pirmąją ciklo paskaitą intriguojančiu pavadinimu „Amerikos didžiosios strategijos paslaptis“ (*The Mystery of American Grand Strategy*) W. R. Meadas pirmiausia atkreipė auditorijos dėmesį į paradokšą, privertusį jį patį kitaip pažvelgti į JAV veiksmus tarptautinėje arenoje. Jei mėgintume klausti žmonių, ką jie mano apie JAV užsienio politiką, dauguma (tiek amerikiečių, tiek kitų valstybių gyventojų) atsakytų, kad Amerikai ji sekasi nekaip. Ir, žinoma, visi kalbintieji galėtų pateikti ilgiausią JAV užsienio politikos klaidų sąrašą: pernelyg simplifikuotas ir naivus požiūris į tarptautinę sistemą, nemokšiškumas ir neišprusimas, nepagrįstai tarptautinėje arenoje priimtas „moralizuotojo“ vaidmuo, per daug idealistiška arba atvirkščiai – brutaliai pragmatiška laikysena, nuolatinis vėlavimas reaguoti į tarptautines problemas arba, kitų nuomone, – nuolatinis kišimasis į „ne savo reikalus“ ir t. t. Visas šis platus „klaidų“ spektras atsispindi ir akademinėje literatūroje JAV užsienio politikos tematika. Kitaip tariant, dauguma tiek akademikų, tiek paprastų žmonių, vertindami JAV užsienio politiką, tikriausiai sutiktų su Alexio de Tocquevillio nuomone, kad, „norint vykdyti sėkmingą užsienio politiką, būtinos visos tos savybės, kurių amerikiečiai neturi“. Tačiau pastarųjų 240 metų istorija, anot W. R. Meado, rodo, kad JAV galia ir įtaka pasaulyje nuolat didėja. Taigi išeitų, kad, viena vertus, amerikiečiai nemoka žaisti užsienio politikos „žaidimo“, tačiau, kita vertus, šį žaidimą jie nuolat laimi. Kaip taip gali būti?

W. R. Meado teigimu, šį fenomeną galima mėginti aiškinti iš dviejų skirtingų perspektyvų. Galima pasitelkti realistinį argumentą, kad, norint būti galinga ir turtinga valstybe, nebūtina išmonė ir gudrumas – užtenka turėti daug gamtos išteklių. Su šiuo požiūriu būtų sunku ginčytis, tačiau jis nepadeda atsakyti į klausimą, kaip JAV (arba kitos valstybės) sugebėjo „atsidurti“ ir įsitvirtinti toje naudingųjų iškasenų gausioje žė-

mėje, kuri anksčiau jiems nepriklausė – norint tai padaryti, neabejotinai reikėjo sėkmingos užsienio politikos, kuri leistų laimėti kovą su kitų galingųjų valstybių interesais. Kita galima perspektyva – pritarti Otto von Bismarckui, teigusiam, kad kai kurios valstybės vis dėlto yra apdovanotos „išskirtine apvaizda“, ir klausti, kodėl Jungtinėms Valstijoms teko privilegija šia apvaizda mėgautis.

W. R. Meado atsakymas į šį klausimą yra paprastas: todėl, kad Amerika vis dėlto turi užsienio politikos strategiją ir ši strategija puikiai veikia. Amerikiečiai jos patys nesukūrė, o sėkmingai perėmė iš britų, kurie, savo ruožtu, dar anksčiau ją „pasiskolino“ iš olandų. Šią angloamerikietiškąją užsienio politikos sėkmės formulę galima elegantiškai išreikšti kaip penkių žingsnių planą.

Pirma, sako W. R. Meadas, būtina savo šalyje sukurti atvirąją visuomenę. Būtent laisvė ir atviroji visuomenė leidžia plėtoti naujas idėjas ir koncepcijas bei kurti ir diegti naujoves ir taip pasiekti aukštą gamybos ir politinio išsivystymo lygį. Tačiau tapti turtinga valstybe plėtojant naujoviškas technologijas ir kuriant naujus produktus vien šalies vidaus reikmėms yra neįmanoma – anksčiau ar vėliau vidaus rinka jų mainams tampa per maža ir būtina sukurti paklausą užsienio rinkose. Taigi antrasis plano žingsnis: sukūrus atvirąją visuomenę „namuose“, palaikyti ryšius su likusiu pasauliu. O kalbant paprasčiau – pirkti ir parduoti užsienyje, perkeliant šalies viduje surinktą atvirąją visuomenę į tarptautinės bendruomenės lygmenį. Tai leidžia sukurti ir užsitikrinti ekonominę šalies gerovę.

Kai surkurta atviroji visuomenė ir ekonominė gerovė, ateina laikas trečiajam žingsniui – sukurti pasaulio geopolitinę viziją. Anot W. R. Meado, JAV skiriasi nuo kitų pasaulio valstybių tuo, kad nemano, jog jų interesai baigiasi ties Meksikos ir Kanados sienomis – amerikiečiai (kaip ir britai) galvoja apie tai, kaip turėtų atrodyti visas pasaulis. Kitų didžiųjų valstybių užsienio politikos darbotvarkėse vyrauja santykių su kaimynais klausimai, o angloamerikietiškoji užsienio politikos tradicija suponuoja mėginimą konstruoti globalią politinę sistemą.

Kitas etapas sukūrus pasaulio viziją, natūralu, apima mėginimus ją įgyvendinti. Šiame žingsnyje JAV užsienio politikos strategų rūpestis – kaip padaryti, kad įvykiai skirtingose pasaulio vietose mažų mažiausiai nekeltų grėsmės jų pasaulio architektūros sumanymams. Santykius su kitais tarptautinės sistemos veikėjais, anot W. R. Meado, galima konstruoti dviem būdais. Planas A skambėtų maždaug taip: „Mes sukūrėme ir įtvirtinome puikiai veikiančią politinę sistemą – patikėkite, jums naudingiausia prie jos prisijungti.“ Kitaip tariant, vienas iš būdų įgyvendinti globalią pasaulio viziją yra galimus naujosios sistemos priešininkus paversti potencialiais jos laimėtojais. Jei kitiems tarptautiniams veikėjams siūloma sistema pasirodys išties patraukli, jie ne tik jai nesipriešins, bet ir gali tapti vienais stipriausių sistemos ramsčių. Panašią strategiją JAV šiuo metu taiko Kinijos ir Indijos atžvilgiu. Tačiau šis planas, deja, ne visada tinka. Pavyzdžiui, XX a. ketvirtajame dešimtmetyje Vokietijai nepakako vien technologijų pažangos ir ekonomikos augimo – jai reikėjo nugalėti Didžiąją Britaniją. Jei kažkurie tarptautiniai veikėjai vis dėlto nepatiki tuo, kad prisijungti prie angloamerikietiškosios pasaulio vizijos jiems yra geriausia užsienio politikos strategija, tokių veikėjų atžvilgiu tenka taikyti planą B. Jo idėja paprasta: ko negali paversti savo draugu – tą, deja, turi sutriuškinti. Nebūtinai karinėmis priemonėmis – ekonominės tinka net geriau.

Pagaliau penktasis, „bjauriausias“ plano etapas – liberaliųjų vertybių sklaida pasaulyje. Deja, anot lektoriaus, šis etapas neišvengiamas, kad ir kiek problemiškas būtų. Ne tik dėl to, kad „mes žinome, kas yra geriausia, ir norime, kad kiti irgi suprastų tikrąsias vertybes“. Esama ir daug pragmatiškesnės priežasties: pardavinėdamas vargšams, turtingas netapsi. Todėl Jungtinių Valstijų interesas: siekti viso pasaulio – esamos ir potencialios amerikietišku prekių ir paslaugų rinkos – ekonominės gerovės. Kol kas geresnių priemonių kurti ekonominę gerovę nei atviroji visuomenė ir laisvoji rinka amerikiečiams nėra žinoma. Atsakymų į fukujamiškuosius argumentus šiuo klausimu paiešką prelegentas, deja, paliko auditorijai savarankiškai apmąstyti.

Išdėstęs šią penkių žingsnių užsienio politikos strategiją, antrąją paskaitą „Kultūrinės Amerikos galios ištakos“ (*Cultural Roots of American Power*) W. R. Meadas skyrė aiškinimui, kodėl šią „sėkmės formulę“ sukūrė ir realizuoja būtent angloamerikiečiai. Anot svečio, pagal daugelį geopolitinių parametrų Anglija pasaulio istorijoje buvo „tiksliai tokia, kaip reikia“: nei per didelė, kad joje nebūtų įmanoma jokia politinė valdžia (kaip Romos imperija), nei per maža (kaip Olandija), kad neturėtų jokių galimybių pretenduoti į ilgalaikį supergalios statusą. Pakankamai „arti Europos“, kad galėtų dalyvauti kultūrinių mainų sūkurėje, bet pakankamai toli nuo žemyno, kad išliktų nepaveikta liberalizmo plėtros netinkamomis kryptimis. Reformacija Anglijoje nebuvo nei per smarki (kaip Vokietijoje), nei per „šalta“ (kaip Skandinavijoje).

Taigi į modernybę Anglija įžengė turėdama būtent tai, ko reikėjo. Šios aplinkybės, iš kurių bene svarbiausia – dinamiška religija, leido Anglijai sukurti atvirąją visuomenę, kurios siekiu tapo ne kažkada praeityje išgyvento „aukso amžiaus“ atkartojimas, o naujos – dar niekuomet nematytos – gerovės sukūrimas peržengiant tradicijas, keičiant nusistovėjusią tvarką ir retrospektyvų mitą – perspektyviu. Svarbu tai, kad, kadangi dinamiška religija neprieštaravo, bet skatino pokyčius, angloamerikiečiams pavyko išvengti didelių aukų reikalaujančių ir stabilumą pažeidžiančių revoliucijų.

Dinamiška religija sąlygojo ir kapitalizmo atsiradimą bei išskirtiną angloamerikiečių palankumą šiai ekonomikos sistemai. Tradiciškai prekybos sistemų logika būdavo maždaug tokia: pagamini prekes, sukrauni jas ant kupranugarių, nuveži į turgų ir parduodi. Grįžęs namo kartoji šį ciklą nuo pradžių ir taip darai kasmet. Kapitalizmo esmė yra ta, kad grįžęs namo turi sugalvoti, kaip kitais metais visa tai padaryti pigiau ir greičiau. Kitaip tariant, kapitalizmas yra sistema, grįsta pokyčiais. Pokyčiai ne visuomet turi vien teigiamų padarinių, todėl ir kapitalizmas ne visais aspektais ir ne kiekvienai valstybei yra patraukliausia ekonominė sistema. Tačiau jei norima praturtėti, su kapitalizmo trūkumais kuriam laikui ir tam tikra apimtimi galima

susitaikyti – šią sistemą nebūtina „įsimylėti“, norint gauti iš jos naudos. Vis dėlto nuo kitų tautų britai ir amerikiečiai skiriasi tuo, kad kapitalizmas jiems, atrodo, išties nuoširdžiai patinka. Net ir pasiekę ar viršiję norimą gerovės lygį, jie nesustoja, bet galvoja, kaip toliau optimizuoti procesą. Tai sąlygoja gerovės perviršį, kurio eksportas tampa neišvengiamas.

Vis dėlto, net jei po šių dviejų paskaitų kai kurie klausytojai galėjo įtikėti magiškaja atvirosios visuomenės ir kapitalizmo galia bei tuo, kad angloamerikietiškoji penkių žingsnių užsienio politikos strategija pasmerкта sėkmei, svarbiausias klausimas, kuris nedavė ramybės: kaip gimsta toji globali pasaulio vizija, kurią JAV yra užsimojusi įgyvendinti? Kas ją apibrėžia ir ar politinis sutarimas dėl JAV vaidmens pasaulyje apskritai yra įmanomas? Jungtinių Valstijų užsienio politikos „juodąją dėžę“ W. R. Meadas mėgino atidaryti baigiamojame ciklo paskaitoje „Politika dėl JAV užsienio politikos“ (*Politics of American Foreign Policy*).

Anot prelegento, JAV užsienio politikos formavimo mechanizmas išsiskiria iš kitų valstybių ypač aukštu politizavimo lygmeniu, kurį lemia konstitucinė valstybės santvarka. Kitaip nei kitose valstybėse, kuriose užsienio politikos „švyturio“ funkciją atliekanti Užsienio reikalų ministerija turi institucines sąlygas formuoti ilgalaikę šalies užsienio politikos strategiją, Jungtinėse Valstijose biurokratai niekuomet nėra visiškai atsakingi už užsienio politiką. Ambasadorius ir kitus aukšto rango diplomatus skiria Senatas, kuris, savo ruožtu, priklausomas nuo rinkėjų, todėl ir JAV vykdoma užsienio politika labai jautriai atspindi visuomenės nuomonę, o tiksliau sakant – interesų grupių prioritetus ir jų pokyčius. Šių aplinkybių (bent jau iš dalies) sąlygojamą JAV užsienio politikos formuotojų laikyseną tarptautinių santykių klausimais W. R. Meadas siūlo skirstyti į keturias minties mokyklas.

Pirmosios, hamiltoniškosios, mokyklos atstovų požiūris į užsienio politiką iš esmės atspindi anksčiau pristatytą penkių žingsnių planą. Alexanderio Hamiltono sekėjai į užsienio politiką žiūri realistiškai:

tegu „Europos skorpionai“ pešasi tarpusavyje – ypač kol svarbiausiai JAV sąjungininkei, Jungtinei Karalystei, pavyksta neleisti šioms peštynėms peržengti Senojo žemyno ribų. Jungtinių Valstijų tikslas tuo tarpu yra rūpintis savo gerove. Užtikrinti JAV socioekonominių klestėjimą: sukurti tam būtinas vidaus sąlygas ir palankią tarptautinę aplinką – toks hamiltoniškosios mokyklos atstovų (pavyzdžiui – George'o H. W. Busho vyresniojo) užsienio politikos tikslas.

Antrosios, vilsoniškosios, užsienio politikos įgyvendintojai kur kas labiau orientuojasi į išorę. Jų užsienio politika – kaip Levo Trocki komunistinės revoliucijos vizija: globali ir idealistinė. Woodrow Willsono sekėjai mano, kad idėjos, įkvėpusios amerikiečius, yra universalios, o didžiausia pasaulio problema – „blogieji vaikai“, kurie negerbia teisės viršenybės ir atsisako diegti visuotines normas savo valstybėse. Todėl Jungtinių Valstijų misija – sukurti ir įgyvendinti globalią universaliomis (liberaliomis) vertybėmis grįstą politinę sistemą.

Vilsoniškosios mokyklos priešybė – džefersoniškoji mokykla. Thomo Jeffersono sekėjai nelabai domisi už JAV ribų egzistuojančiu pasauliu. Jiems užtenka „revoliucijos“ savo šalies viduje ir visiškai nerūpi apginti Singapūrą ar pakeisti režimą Afganistane. Karą jie mato kaip priemonę galingiesiems įgyti kontrolę silpnųjų atžvilgiu ir puikiai suvokia, kad tai anksčiau ar vėliau sąlygos pavergtųjų maištą. Todėl, džefersoniškosios mokyklos atstovų nuomone, neišvengiamas vilsoniškosios politikos padarinys – atsakomoji ataka, kurią Jungtinėms Valstijoms anksčiau ar vėliau teks patirti. Demokratijos neįmanoma „eksportuoti“, pasiunčiant karių į Iraką. Tikrąją demokratiją galima tik sukurti savo valstybėje, o paskui – parodyti pasauliui, kokia nuostabi yra ši politinė santvarka.

Pagaliau ketvirtoji, džeksoniškoji mokykla – populistinės užsienio politikos pavyzdys. Agresyvia politika pasižymėjusio septintojo JAV prezidento Andrew Jacksono sekėjams užsienio valstybės nerūpi tol, kol nepuola Jungtinių Valstijų. Tačiau jei tik jos pamėgina tai daryti – būna negailestingai sutriuškinamos. Džeksoniškosios už-

sienio politikos pavyzdžiai – Japonijos bombardavimai Antrojo pasaulinio karo metais ir J. W. Busho jaunesniojo užsienio politika po Rugsėjo 11-osios teroristų išpuolių. Šiai mokyklai priskirtinų JAV lyderių tikslas – parodyti piliečiams, kad niekas negali grasinti Amerikai, tačiau apie užsienio politiką jie prabyla tik tuomet, kai kuri nors valstybė pamėgina tai daryti.

Apibendrinamas viską, kas anksčiau kalbėta, W. R. Meadas reziumavo: kiekvienas iš šių mąstymo apie užsienio politiką būdų kartais pasiteisina, o kartais – sukelia rimtų problemų. Tačiau neabejotina, kad Jungtinių Valstijų galią lemia gebėjimas visus juos suderinti.

W. R. Meado paskaitų VU TSPMI ciklą finansavo JAV ambasada Vilniuje. Užsienio akademikų dėstyto vizitai Institute planuojami ir ateityje. 2010 m. spalį VU TSPMI svečiuosis ir paskaitas Instituto bendruomenei bei svečiams skaitys Paryžiaus saugumo studijų instituto mokslo darbuotojas Europos saugumo ir gynybos politikos ekspertas Danielis Keohaneas.

GALINA VAŠČENKAITĖ